

KS. GRZEGORZ JERZY ZAKRZEWSKI

PŁOCK

ORCID: 0000-0003-2671-3140

AKTUALNOŚĆ ZALECEŃ ŚW. GRZEGORZA WIELKIEGO W POSŁUDZE SŁOWA DLA KATECHETÓW DUCHOWNYCH I ŚWIECKICH W ŚWIETLE *KSIĘGI REGULY PASTERSKIEJ*

Wstęp

Ciągle zmieniający się świat nieustannie stawia nowe wyzwania dla duszpasterzy i katechetów. Dlatego należy szukać wskazań i wzorców, które pomogą stawić im czoła i w sposób owocny realizować posługę Słowa w ramach katechezy i duszpasterstwa. Drogowskazy te są obecne nie tylko w nowych badaniach i analizach świata oraz duszpasterstwa, ale są także ukryte w długiej historii i tradycji Kościoła. Należy je odkryć i przeanalizować, aby przekonać się, na ile są one aktualne i pomocne w dzisiejszych działaniach pastoralnych i katechetycznych związanych z posługą Słowa. Jednym z takich drogowskazów z historii jest Grzegorz Wielki, papież końca starożytności i początku średniowiecza, oraz jego dzieło zatytułowane *Księga Reguły Pasterskiej* napisane pomiędzy wrześniem 590, a lutym 591 roku. Dzieło to wywarło olbrzymi wpływ na kształtowanie się duszpasterstwa i katechezy w średniowiecznej Europie posługującej się łaciną. Norman Davies pisał na temat tej książki, że szybko stała się podręcznikiem średniowiecznych biskupów¹. Sama *Regula Pastoralis* to dzieło na wskroś praktyczne, składające się z czterech części, traktujące na temat posługi podejmowanej przez duszpasterzy. W czasach Grzegorza byli to przede wszystkim biskupi i w mniejszym stopniu księża. Omawia on kryteria wyboru osób zajmujących się nauczaniem, ich cechy oraz wymagane umiejętności, a także wskazuje, jak należy prowadzić poszczególne osoby i grupy. Dzieło rozpoczyna się od słów: „Nikt nie podejmie się obowiązku nauczania jakiejś sztuki, jeśli najpierw nie nauczy się jej, studiując wytrwale”². Autor zdaje się surowo upominać tych, którzy planują podjąć misję pasterską, mając świadomość ciężającej na nich odpowiedzialności. W tym miejscu należy myśleć za świętym papieżem szczególnie o duchownych.

Patrząc jednak na dynamikę rozwoju chrześcijaństwa, szczególnie po Soborze Watykańskim II, widzimy rodzącą się na nowo aktywizację do nauczania osób świeckich. Osoby ochrzczone, a w polskich warunkach szczególnie katecheci wyznaczeni przez poszczególnych pasterzy Kościoła do tej posługi na podstawie misji kanonicznej, biorą udział w misji realizowanej w przeszłości głównie przez biskupów i księży. Dlatego pochyłając się

¹ Por. N. Davies, *Europa*, Kraków 2004, s. 304.

² Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, tł. Ewa Szwarzenberg-Czarny, ŻM 30, Kraków 2008, s. 49.

nad tekstem *Księgi Reguły Pasterskiej* i odnajdując tam zasady oraz reguły w drodze nauczania, wydaje się słuszne odnosić je do katechetów duchownych, jak i świeckich w równej mierze. Otwartym pozostaje temat aktualności tych wskazań dla współczesnych.

Podjęte badania obejmą trzy elementy. W pierwszym kroku zostaną ukazane cechy, jakie powinien prezentować ten, kto podejmuje misję nauczania Słowa w ramach katechezy. Drugim elementem będzie odkrycie źródeł i treści nauczania, które zalecał święty papież, a które wypełniały również jego przekaz katechezy. Ostatnim krokiem będzie podjęcie tematu środków, metod i form stosowanych przez Grzegorza Wielkiego w swoim nauczaniu, tak aby jego głoszenie było zrozumiałe i komunikatywne dla jemu współczesnych. Taka analiza pozwoli z jednej strony odkryć wskazania, jakie zaleca pasterz pasterzy, a z drugiej zbadać ich aktualność dla współczesnych katechetów duchownych i świeckich.

1. Cechy głoszącego naukę

Podjmując problem cech wymaganych przez Grzegorza Wielkiego, aby prawidłowo i godnie nauczać, należy mieć świadomość, że autor stawiał je przede wszystkim duchownym. Z drugiej strony to głównie oni podejmowali w średniowieczu tę posługę i nie będzie nadużyciem przeniesienie tych wymagań na współczesnych katechetów świeckich z uwzględnieniem odmienności ich powołania. Jedną z pierwszych cech, którą wskazuje pasterz pasterzy, jest koherencja słów i czynów głoszącego naukę. Stwierdza on, że: „Mowa łatwiej przenika serca słuchaczy, gdy potwierdza ją życie mówiącego. Mówiąc bowiem poleca, pokazując – pomaga w wypełnianiu słowa”³. Zatem święty papież podkreśla wagę świadectwa w głoszeniu Ewangelii, a świadomość tej wagi zaznaczają wszyscy autorzy podejmujący tematykę nauczania. Do historii przeszły słowa innego następcy Piotra, papieża Pawła VI, który w wielokrotnie już cytowanym tekście stwierdza: „Człowiek naszych czasów chętniej słucha świadków, aniżeli nauczycieli; a jeśli słucha nauczycieli, to dlatego, że są świadkami”⁴. Wielokrotnie powtarzany temat świadectwa został zauważony także przez Grzegorza Wielkiego i jest nadal aktualny. Zostaje otwarte pytanie na temat tego, jak kształtować katechetów duchownych i świeckich, aby stawali się świadkami, czy jak określa ten wymiar papież Franciszek – uczniami-misjonarzami⁵.

Drugim bardzo istotnym elementem obok świadectwa jest świadomość pokory i równości wobec innych, a przeciwieństwem takiej postawy jest pycha. Tak mówi o niej święty papież w kontekście wyniosłości u nauczających: „Uważa, że tym więcej wie od nich, im bardziej jest nad nich wyniesiony. Sam stawia się na jakimś

³ Tamże, s. 74.

⁴ Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*, 41.

⁵ Por. Franciszek, *Evangelii gaudium*, 120.

szczyt i choć ograniczony tymi samymi co oni warunkami natury, nie chce uważać ich za równych sobie”⁶. Ową postawę wiąże Grzegorz Wielki z posługą pasterską i otrzymywaniem kolejnych godności. Problem ten może dotyczyć także współczesnego katechetę duchownego lub świeckiego w nieco innym wymiarze. Tytuły kościelne i świeckie, kolejne stopnie awansu zawodowego, otrzymane nagrody i odznaczenia czy wreszcie perspektywa lat doświadczenia mogą przynieść podobny efekt do tego, o którym czytamy w *Księdze Reguły Pasterskiej*. Wyniosłość i brak szacunku katechety wobec podopiecznego może zniweczyć cały proces wtajemniczenia w wiarę. Paweł Mąkosa analizując kompetencje już nie średnio-wiecznego, a współczesnego ewangelizatora czy katechety wskazuje na potrzebę umiejętności stworzenia dobrego klimatu spotkania oraz empatyczności, dodając, że nikt nie przyjmie Dobrej Nowiny od kogoś, z kim pozostaje w konflikcie lub darzy go niechęcią⁷. Ci, którzy słuchają katechezy, bardzo szybko będą w stanie odczytać, jaki jest stosunek głoszącego do zebranego audytorium, a pycha i wyniosłość z jego strony często są zabójcze dla przekazu Ewangelii.

Tematyka pychy powraca u Grzegorza także w innym kontekście – jako problem autoformacyjny. Konstatuje on: „Konieczne więc jest, aby nauczyciel sam sobie zadał jakieś ukłucie strachem, by uzdrawiając innych i pielęgnując ich rany, sam nie nabrzmiewał pychą, zaniedbując swe zdrowie; by pomagając innym, nie opuścił siebie; by podnosząc innych, sam nie upadł”⁸. Konieczna jest zatem troska o osobisty wzrost i rozwój duchowy. Mieczysław Polak, analizując cechy współczesnego duszpasterza i formatora młodzieży, kładzie nacisk na jego osobistą relację z Chrystusem. Relację, która z jednej strony zachowuje głoszącego w osobistej świętości i chroni go przed nadużyciami, a z drugiej pozwala owocnie realizować podejmowaną posługę⁹. Zatem troska o takie wymiary jak regularny rachunek sumienia, pewną formę prowadzenia duchowego, odbywanie regularnych rekolekcji, dbanie o modlitwę i elementarne życie wspólnotowe powinna być wyznacznikiem autoformacji katechety, ukazującą jego troskę o relację z Bogiem. Wszystkie te elementy pomogą mu przezwyciężyć pychę i lepiej realizować posługę Słowa.

Obok osobistego świadectwa oraz potrzeby pokory, łączącej się z umiejętnością komunikacji, kolejną cechą tego, który ma podejmować misję nauczania wskazywaną w *Księdze Reguły Pasterskiej*, jest utrzymanie balansu między sprawami światowymi i duchowymi oraz uporządkowanie spraw finansowych. Grzegorz Wielki zwraca się tutaj znów do duchownych. Należy pamiętać, że sam będąc

⁶ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 87.

⁷ Por. P. Mąkosa, *Kompetencje ewangelizatorów fundamentem nowej Ewangelizacji*, w: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*, red. P. Mąkosa, Rzeszów 2013, s. 195-196.

⁸ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 249.

⁹ Por. M. Polak, *Formacja kapłanów i animatorów do duszpasterstwa młodzieży*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych przemian*, red. P. Ochotny, M.J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018, s. 71-72.

mnichem, był na kwestie materialne szczególnie wyczulony. Podejmuje ten problem w następujących słowach: „Bardzo często, jak powiedzieliśmy, gdy pasterze starają się o sprawy doczesne, miłość w nich stygnie, i gdy serce ich zwróci się na zewnątrz, zapominają, że podjęli się kierowania dusz”¹⁰. Zatem zwraca uwagę, że zaangażowanie w świat i jego problemy wynikające z administrowania Kościołem mogą sprawić, że zapomni się o podstawowym powołaniu i misji. Katecheta zanurzony w prace administracyjne szkoły czy problemy parafii związane z techniczno-finansowym jej funkcjonowaniem, np. przy przygotowaniu do poszczególnych sakramentów, może stracić z oczu to, co jest najistotniejsze, a jego serce „ostygnie”.

Przesłanie wielkiego papieża, choć może wyrażone językiem nie do końca współczesnym, doskonale koresponduje ze współczesnymi wyzwaniem i problemami głosicieli Słowa. W roku 2018 papież Franciszek w orędziu na Wielki Post podjął rozważanie nad fragmentem z Ewangelii wg św. Mateusza¹¹, mówiącym o stygnięciu miłości w uczniach. Komentując słowa Ewangelii, zapisał: „Dante Alighieri w swoim opisie piekła wyobraża diabła siedzącego na lodowym tronie; mieszka on w mrozie stłumionej miłości. Zastanówmy się zatem: w jaki sposób stygnie w nas miłość? Jakie sygnały wskazują nam, że miłość w nas może wygasnąć? Tym, co gasi miłość, jest przede wszystkim chciwość pieniądza”¹². Patrząc na wskazanie Grzegorza Wielkiego i jego sugestii o stygnięciu miłości w kontekście troski o sprawy doczesne oraz papieża Franciszka mówiącego wprost o rządzy pieniądza, należy odczytywać to wskazanie jako pytania o zaangażowanie katechety w sprawy świata, motywację bycia katechetą oraz zakres działania w tej posłudze. Na ile celem jest troska o dobro duchowe słuchaczy, a na ile zabieganie o sprawy czysto zewnętrzne i świeckie, których oczywiście nie można deprecjonować. Ponadto cechą i motywem tego, który przekazuje wiarę, powinna być miłość. Natomiast wydaje się, że dziś, szczególnie w kontekście polskim, motywem podjęcia posługi katechety może być gratyfikacja finansowa płynąca z pracy w szkole.

Kolejną cechą, obok wymienionych elementów, święty papież określa znajomość zagadnień z dziedziny psychologii i pedagogiki. W swojej pracy zapisał: „Zupełnie jednak inny jest gniew ukrywający się pod pozorem gorliwości, a inny, który wzburzone serce wprawia w zamieszanie bez pozorów sprawiedliwości. Tamten bowiem unosi się gniewem na to, na co powinien, lecz w sposób nieuporządkowany, ten zaś zawsze rozpala się na to, na co nie powinien”¹³. W innym miejscu na temat gniewu dodaje: „Ludzi spokojnych należy pouczać, żeby nie bali się zakłócać swojego doczesnego spokoju, podnosząc głos w naganie. Trzeba ich też pouczać, aby z nienaruszoną miłością zachowali wewnątrz ten sam spokój, jaki na zewnątrz

¹⁰ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 98.

¹¹ „Powstanie wielu fałszywych proroków i wielu w błąd wprowadzą; a ponieważ wzmoże się nieprawość, oziębnie miłość wielu. Lecz kto wytrwa do końca, ten będzie zbawiony” (Mt 24, 11-13).

¹² Franciszek, *Orędzie na Wielki Post 2018 roku*, OR 2(400):2018, nr 2, s. 8.

¹³ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 161.

burzą swym podniesionym głosem¹⁴. Przytoczone cytaty, dotyczące co prawda tylko tematyki gniewu, pokazują wrażliwość Grzegorza Wielkiego na sprawy związane z psychiką człowieka oraz zachodzącymi w niej procesami, a także na ich wpływ na drogę wychowania w wierze. Współczesny katecheta powinien zatem cechować się z jednej strony wglądem w swoje przeżycia i doświadczenia, pokazując dojrzałość emocjonalną, a z drugiej posiadać umiejętność rozeznawania tych elementów u swoich słuchaczy, przynajmniej na poziomie podstawowym. Cechy te będą służyć, tak jak wskazuje pasterz pasterzy, lepszemu kierowaniu duszami.

Anna Zellma z kolei umiejętności związane ze znajomością psychologii i pedagogiki odnosi szczególnie do postaw katechety wobec młodzieży. Pokazuje ona, że znajomość empirycznych badań psychologiczno-pedagogicznych, umiejętność oceny powodów i motywacji działań młodych ludzi oraz ich analiza, a także spojrzenie na ucznia z perspektywy jego doświadczeń i przeżyć umożliwiają łagodzenie konfliktów oraz właściwą pomoc w rozwoju osobowościowym i duchowym słuchacza katechezy¹⁵.

Realizacja i rozwój tych cech są możliwe w drodze formacji katechety. Grzegorz Wielki wskazuje w swoim dziele, że formacja ta będzie realizowała się przede wszystkim we współpracy ze Słowem Bożym. Stwierdza: „Wszystko to, o czym powiedzieliśmy, pasterz wypełni należycie, jeśli napełniony płynącym z góry duchem bojaźni i miłości codziennie pilnie rozważa naukę zawartą w Piśmie Świętym¹⁶. Jednocześnie nie boi się upominać tych, którzy lekkomyślnie i nieprzygotowani podejmowaliby misję nauczania. Czyni to w następujących słowach – nie bojąc się pokazywać skrajnych konsekwencji takiej drogi, wśród których może być wieczne potępienie: „Tych natomiast, którym niedoskonałość lub wiek zabraniają głoszenia nauki, a jednak nierozważnie to czynią, należy pouczać, aby podejmując się lekkomyślnie ciężaru tak wielkiego obowiązku nie przecięli sobie drogi do postępu¹⁷. Zdaniem świętego papieża konieczne jest oparcie formacji głoszących na Słowie Bożym oraz rozeznanie, kto do tej posługi jest zdolny. Jest to wskazanie także dla lokalnych duszpasterzy, którzy proaktywnie występują o misję lub skierowanie dla konkretnego katechety, aby roztropnie ich wybierali. Wydaje się także właściwe, aby nie zezwalać osobom, z różnych racji niezdolnych do tej posługi, na głoszenie Słowa. Wszystko to jednak powinno się dokonywać, jak sugeruje papież Benedykt XVI, w atmosferze zafascynowania i przenikania świata przez Dobrą Nowinę¹⁸, aby Słowo Boże stanowiło drogowskaz nie tylko dla formacji, ale też weryfikacji katechety.

¹⁴ Tamże, s. 189.

¹⁵ Por. A. Zellma, *Konflikty młodzieżowe i próba ich rozwiązywania na katechezie*, w: *Katecheza młodzieży*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2003, s. 142.

¹⁶ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pastorskiej*, dz. cyt., s. 109.

¹⁷ Tamże, s. 201.

¹⁸ Por. Benedykt XVI, *Verbum domini*, 96.

2. Źródła i treści nauczania

Źródłem i treścią nauczania w katechezie jest zawsze Boże Objawienie, a Grzegorz Wielki jest wierny tej wizji. Podjęcie tego tematu pozwoli odkryć wskazane przez pasterza pasterzy akcenty w źródłach jego nauczania. W niniejszej pracy nie ma przestrzeni na dokładne analizowanie poszczególnych tematów podejmowanych przez autora *Reguły Pasterskiej*. Należy jednak zaznaczyć, że dzieło to jest podręcznikiem pastoralnym, a nie traktatem teologicznym, a zatem podejmowane tam tematy odnoszą się do sposobu życia chrześcijanina, a nie samej natury chrześcijaństwa. Jest to dzieło praktyczne.

Na pierwszy plan w nauczaniu wielkiego papieża wybija się jako źródło Pismo Święte. W wielu miejscach używa on przekładów biblijnych, dokonuje alegorycznej analizy wybranych postaci czy wydarzeń, a także pokazuje postacie biblijne jako wzory do naśladowania. Przykładem tego nauczania może być odniesienie do Arki Przymierza. Grzegorz Wielki bazując na *Liście do Hebrajczyków*¹⁹ pokazuje, że ten, który naucza, ma być pełen Pisma Świętego w sobie samym, a w jego nauczaniu i napominaniu z jednej strony ma być surowość symbolizowana przez laskę Aarona, a z drugiej słodycz i delikatność oraz troska przedstawiana przez mannę²⁰. Rozległą znajomość Pisma Świętego zdobył pasterz pasterzy w czasie swojej formacji klasztornej. Tadeusz Kołosowski, opisując doświadczenia Grzegorza Wielkiego, stwierdza: „Zawsze później podkreślał [Grzegorz Wielki], że pierwsze ciche lata w klasztorze, gdzie całkowicie oddawał się kontemplacji i mógł się poświęcać studium Pisma Świętego i Ojców Kościoła, były najpiękniejszymi latami jego życia”²¹. Z jednej strony zatem Pismo Święte powinno być treścią, która jest źródłem nauczania, a z drugiej przedmiotem ciągłego studium dla tych, którzy zajmują się posługą Słowa. Taka koegzystencja pomoże w rozwijaniu duchowym katechety i zaowocuje w posługiwaniu.

Obok Pisma Świętego Grzegorz Wielki w swoim nauczaniu odwołuje się do dzieł i pism zebranych przez kilka wieków chrześcijaństwa. Znał zapewne Orygenes, Augustyna, Grzegorza z Nazjanzu czy Cezarego z Arles²². Nawiązując do swojej *Księgi Reguły Pasterskiej*, pasterz pasterzy w niektórych listach dziwi się, że na wschodzie tłumaczy się na język grecki jego pisma, gdy są tak dostępne podobne, a jego zdaniem nawet lepsze dzieła, np. Jana Chryzostoma. Widać zatem u wielkiego pasterza znajomość współczesnej mu teologii. Nie ukrywa ponadto, że korzysta z prac innych autorów. W jednym z rozdziałów *Reguły* pisze: „Jak to już dawno

¹⁹ „Posiadało ono złoty ołtarz kadzenia i Arkę Przymierza, pokrytą zewsząd złotem. Znajdowało się w niej naczynie złote z manną, laska Aarona, która zakwitła, i tablice Przymierza” Hbr 9,4.

²⁰ Por. Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 92.

²¹ T. Kołosowski, *Pasterz pasterzy. Papież Grzegorz Wielki i jego Księga Reguły Pasterskiej*, w: „Seminare”, t. 29, 2011, s. 250.

²² Por. M. Starowieyski, *Wstęp*, w: *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 14.

temu głosił czcigodnej pamięci Grzegorz z Nazjanzu, ta sama nauka nie jest odpowiednia dla wszystkich, gdyż nie wszyscy zachowują te same obyczaje²³. Jest to wskazaniem dla współczesnych, aby w swoim nauczaniu nie bać się obficie czerpać nie tylko z Pisma Świętego, ale także z całej spuścizny Kościoła. Ponadto pokazuje, aby dobierać treści nauczania stosownie do słuchaczy, ich obyczajów i sytuacji, a nie tylko trzymać się tego, co należy przekazać.

Znajomość tekstów Pisma Świętego i jego teologicznych interpretacji nie ograniczała działalności intelektualnej świętego papieża. Jest on zainspirowany świętością poszczególnych osób i Ewangelią niesioną w ich sercach. To, co dziś wiemy o Benedykcie z Nursji, założycielu wielkiego zakonu, możemy zaczerpnąć głównie z dzieła Grzegorza Wielkiego pt. *Dialogi*²⁴. Autor tego dzieła sam zafascynowany sposobem życia benedyktynów wstąpił do tego zakonu i przez pewien czas tam się formował, nazywając ten okres najwspanialszym w swoim życiu. Wydaje się zatem, że treścią nauczania, choć to nie wynika bezpośrednio z omawianego dzieła, a z życia Grzegorza, powinno być życie świętych, w którym objawia się i manifestuje Boża obecność i Boże przesłanie.

Cytowany już Tadeusz Kołosowski, analizując dzieło św. Grzegorza, stwierdza ponadto: „Posługa pasterska wymaga więc ze strony duszpasterza wiedzy, która zasadza się na dokładnej znajomości prawdy o Bogu²⁵. Troska o wiedzę o Bogu oraz o wiedzę w ogóle wśród tych, którzy podejmują katechizację, była istotna nie tylko w czasach Grzegorza Wielkiego, ale jest ważna, a nawet jeszcze ważniejsza także obecnie. W spisanej rozmowie, którą przeprowadzili ze sobą Jerzy Vetulani, prof. neurobiologii, i Grzegorz Strzelczyk, ksiądz i wykładowca teologii dogmatycznej, pojawia się także motyw wiedzy na współczesnej katechezie. Jerzy Vetulani stwierdza: „Dla sekularyzacji ma też chyba znaczenie nauczanie religii w szkołach. W źle przeprowadzonym procesie indoktrynacji religijnej katecheci mogą uczynić z potencjalnego materiału na wiernych – zażartych ateistów”. Na takie stwierdzenie odpowiada Grzegorz Strzelczyk w sposób następujący: „Niestety, bywa i tak. Również podczas szkolnej katechezy pojawia się czasem ta «kościółkowa» opowieść, która budzi ironię i irytację wielu młodych ludzi. Bardzo dużo zależy tu od poziomu wiary, wykształcenia i zaangażowania katechetów²⁶. Sama wiara i zaangażowanie bez wykształcenia i odpowiedniego przygotowania merytorycznego nie będzie owocna w katechezie. Dlatego odkrycie wskazań Grzegorza Wielkiego jest tak ważne również w wymiarze treści dla współczesnego katechety.

²³ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 113.

²⁴ Por. G. Ryś, Św. Benedykt – patron chrześcijan w Europie, w: *Jeden, Święty, Powszechny, Apostolski. Spotkanie z historią Kościoła*, Kraków 2016, s. 116.

²⁵ T. Kołosowski, s. 252.

²⁶ J. Vetulani, G. Strzelczyk, *Ćwiczenia duszy, rozciąganie mózgu. Rozmawiają Jerzy Vetulani i ks. Grzegorz Strzelczyk*, red. M. Jędrzejak, Kraków 2016, s. 220.

3. Formy i metody przekazywania zbawczego orędzia

Po przedstawieniu cech, jakie powinien prezentować katecheta, oraz źródła i treści nauczania, na których ma bazować w swoim nauczaniu, należy jeszcze rozważyć formy i metody pracy, jakie wynikają z przesłania zawartego w *Księdze Reguły Pasterskiej*. Jednym z pierwszych elementów, na jaki wskazuje Grzegorz Wielki jako najlepszą metodę katechetyczną, jest doświadczenie relacji ze słuchaczami. Stwierdza on: „Trudno bowiem, żeby chętnie słuchano nauczyciela, choćby głosił on rzeczy słuszne, jeśli nie jest lubiany. Przełożony powinien więc starać się być kochany, aby go słuchano, nie szukając jednak miłości ze względu na niego samego, aby nie okazało się, że swym ukrytym pragnieniem władzy odpycha tego, któremu służy w obowiązku”²⁷. Budowanie życzliwej i poprawnej relacji z odbiorcami katechezy wydaje się rzeczą kluczową. Józef Kraszewski, rozważając strukturę jednostki katechetycznej, zwraca uwagę właśnie na ten wymiar życzliwości, mówiąc, że kilka serdecznych, osobistych zdań na początku lekcji nie jest nigdy czasem straconym oraz stwierdza, że wszyscy uczniowie powinni doświadczać, że są znani, chciani, oczekiwani i kochani²⁸. Wiąże się to z formacją ludzką katechetów, ich empatycznością i umiejętnością nawiązywania relacji.

Obok budowania życzliwości i sympatii z odbiorcami nauczania jako formy pracy Grzegorz Wielki dużą wagę przywiązuje też do sytuacji i poziomu, w jakim znajduje się słuchający. Jest to oczywista zasada, że metody dostosowuje się do słuchaczy, a nie słuchaczy do metody. Pasterz pasterzy wylicza wiele sytuacji, w których trzeba dostosowywać nauczanie, stwierdzając, że inaczej mówi się do kobiet, a inaczej do mężczyzn, inaczej do starszych, a inaczej do młodszych, inaczej do życzliwych, a inaczej do zawistnych. W sumie tych zestawień w *Regule* jest 37, a odpowiedź na te zagadnienia stanowi znaczącą część *Księgi Reguły Pasterskiej*²⁹. Podobny obraz i podobne wskazanie przekazuje papież Franciszek, mówiąc w adhortacji *Evangelii gaudium* o potrzebie wglądu w życie słuchaczy, poznanie ich realiów, aby wtedy ogłaszać im Ewangelię. Używa w tym sugestywnego obrazu, w którym pasterz i ewangelizator mają mieć zapach owiec³⁰. Tylko w takim wypadku katecheta będzie mógł dobrać odpowiednie formy i metody dostosowane do odbiorcy w celu owocnej katechizacji.

Przechodząc do konkretnych metod, Grzegorz Wielki zachęca do takiej pracy, która pozwoli uczestnikom katechezy wypowiedzieć się, zabrać głos, określić swoje przekonania. Gdy podejmuje temat pouczeń dla małomównych oraz gadatliwych, wskazuje następującą drogę uzdrawiania serca. Stwierdza: „Często też, gdy zbyt małomówni muszą znieść jakąś niesprawiedliwość, tym silniejszego doznają bólu, że

²⁷ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 101.

²⁸ Por. J. Kraszewski, *Katechizować, ale jak?*, Płock 1995, s. 14.

²⁹ Por. Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 114-116.

³⁰ Por. Franciszek, *Evangelii gaudium*, 23.

nie mówią o tym, co cierpią. Gdyby bowiem język mówił spokojnie o doznawanych przykrościach, ból zniknąłby ze świadomości. Rany zamknięte bardziej dręczą. Gdy wyrzuci zakażenie, które pali wewnątrz, zaczyna się ból wiodący do zdrowia³¹. Święty papież przywiązuje dużą wagę do tego, aby słuchacz katechezy mógł wyrazić siebie. W katechezie współczesnej, zarówno szkolnej, jak i parafialnej, stosuje się wiele metod aktywizujących, umożliwiających właśnie taką pracę. Przestrzeń do tego typu działań pojawia się podczas różnego rodzaju pracy w grupach, a przede wszystkim w ramach katechezy we wspólnotach w ramach grupki dzielenia, gdzie uczestnicy mają szansę wypowiedzieć bolesne rzeczy, na które wskazuje Grzegorz Wielki³². Katecheta powinien z jednej strony stworzyć przestrzeń do pracy takimi metodami, a z drugiej sam winien być gotowy wysłuchać uczniów, którzy wnoszą rozmaite trudności w przestrzeń relacji katechetycznej.

Obrazowość i pogładowość języka u wielkiego papieża są elementem znamienym i często powtarzającym się. Odwołuje się on do obrazów ze świata przyrody, życia zwierząt, zwyczajów międzyludzkich czy też doświadczeń z wielu innych sfer życia. Warto przytoczyć jeden z takich obrazów: „Jeż symbolizuje dwulicowość duszy fałszywej i umiejącej się bronić. Gdy bowiem chwyta się jeża, widać jego głowę, widać łapy i całe jego ciało. Ale schwytany zwija się w kulkę, łapy wciąga do środka, głowę chowa i w rękach trzymającego wymyka się wszystko, co przedtem było widoczne. Tak właśnie zachowują się dusze fałszywe przyłapanie na jakichś wykroczeniach³³. Następnie pojawia się alegoryczny opis tego, co oznaczają poszczególne elementy jak głowa, łapy, złapanie czy zwinięcie się w kulkę przez jeża. Zastosowanie takich symboli ułatwia komunikację ze słuchaczami i pomaga zapamiętać głoszone przez nadawcę treści. Istotne wydaje się to, aby obrazy te były zrozumiałe dla słuchaczy. Czasem może to być obraz namalowany słowem, a innym razem fizyczne przedstawienie jakiejś rzeczywistości. Mówiąc o obrazowości w duszpasterstwie, Grzegorz Ryś analizuje formy religijności ludowej w średniowieczu i pokazuje malowidła ściennie, freski jako jedną z dróg katechizacji prostego ludu. Zdaniem tego autora promocją takiej metody katechizacji zajmowano się od wczesnego chrześcijaństwa, a przejmują ją Grzegorz Wielki, którego autor tekstu nazywa „twórcą średniowiecznego duszpasterstwa³⁴. Duszpasterstwo, wykorzystujące w metodach katechizacji obraz, bardziej przemawia do serca słuchaczy.

Innym przykładem stosowanych przez świętego papieża metod obok obrazowości jest doświadczalność i namacalność form przekazu. Komentując fragment z *Listu do Koryntian* Grzegorz Wielki tak mówi o upominaniu: „Ten wielki ogrodnik

³¹ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 153.

³² Por. M. Kudelka, „System parafialnych komórek ewangelizacyjnych” jako propozycja dla duszpasterstwa, *Teologia Praktyczna*, t. 9 (2008), s. 115.

³³ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 141.

³⁴ Por. G. Ryś, *Dwa oblicza polskiej religijności ludowej w średniowieczu*, w: *Jeden, Święty*, dz. cyt., s. 172.

Kościola, o który się troszczy, jedne latorośle podlewa, aby rosły, podcina zaś te, które wyrosły zanadto, w obawie, że jedne przez brak wzrostu nie wydadzą owocu albo przez nadmierny wzrost utracą wydanie owocu”³⁵. Poglądowość i konkretność nauczania Grzegorza Wielkiego mogą zachwycać, a jednocześnie są koherentne ze współczesnymi kierunkami w myśli pedagogicznej i dydaktycznej. Większość słuchaczy pasterza pasterzy miała zapewne ogląd winnych krzewów, które przy braku wody czy przy nadmiernym rozroście liści i pnączy nie przynosiły owocu. Taka poglądowość jest też obecna we współczesnej katechezie. To koncepcja szkoły pracy stała u początku nurtu pedagogicznego w katechetyce, gdzie uczeń miał odkrywać poprzez pracę i twórczość, w której będzie mógł się skonfrontować z otaczającym światem³⁶. Grzegorz Wielki wiedząc, że duża część jego audytorium miała doświadczenie rolnicze i znała się na prowadzeniu uprawy drzew i krzewów owocowych, używa terminologii, którą można skonfrontować z praktyką życia. Współczesny katecheta może wykorzystać nie tyle takie zestawienie zapisane w myśli wielkiego pasterza, ale sam sposób przekazywania prawd objawionych. Mówienie o wierze odnosiłoby się wtedy do świata z zakresu współczesnych technologii, seriali czy przestrzeni kultury zrozumiałych dla współczesnego odbiorcy katechezy. Przykładem może być obecność łaski Bożej w człowieku, tak jak obecność sygnału telefonicznego w komórce. Nie widać go gołym okiem, ale doświadcza się jego działania.

Praca katechetyczna zakłada wychowanie w wierze oraz rozwój tej wiary. Pasterz pasterzy miał głębokie rozumienie człowieka i wiedział, że nie można od niego wymagać więcej niż jest zdolny osiągnąć. Zapisał: „Głoszący naukę powinien wiedzieć, że nie powinien ciągnąć umysłu swego ucznia ponad jego siły, aby – że tak powiem – zbyt naciągnięta struna umysłu nie pękła”³⁷. Należy zatem uwzględnić zdolności i ograniczenia audytorium, uwzględniając fakt, że wiara to nie wiedza o Bogu, a relacja z Nim. Wiedza jest tylko jednym z elementów wiary. Kładzie na to nacisk papież Franciszek w swojej adhortacji *Gaudete et exsultate*. W części poświęconej współczesnym objawom gnostycyzmu podejmuje temat ograniczenia ludzkiego rozumu i prób sprowadzania religijności do intelektualnych koncepcji Boga. Cytuje tam list Franciszka z Asyżu do Antoniego z Padwy i przypomina o potrzebie pracy intelektualnej, ale takiej, aby nie przeszkadzała ona pobożności i modlitwie³⁸. Współczesny katecheta, duchowny i świecki, kierując się tymi wskazaniami, powinien troszczyć się o intelektualny wymiar przekazywanych treści, nie zapominając o ograniczeniach audytorium i potrzebie ich holistycznego rozwoju.

³⁵ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 161.

³⁶ Por. A. Wołkiewicz, *Główne idee polskich programów katechetycznych*, Kraków 2018, s. 110.

³⁷ Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, dz. cyt., s. 246.

³⁸ Por. Franciszek, *Gaudete et exsultate*, 43-46.

Zakończenie

Podjęta analiza wykazała aktualność zaleceń Grzegorza Wielkiego zawartych w *Księdze Reguły Pasterskiej* wobec współczesnych katechetów duchownych i świeckich. Pasterz pasterzy, przedstawiając swoją wizję głosiciela Słowa, stawia bardzo wysokie wymagania. Domaga się on osobistego świadectwa głoszącego, jego pokornej postawy, umiejętności komunikacyjnych oraz zdolności pedagogicznych i psychologicznych. Ponadto znajomości Bożego Objawienia, w tym szczególnie Pisma Świętego i Tradycji Kościoła zapisanej u Ojców oraz wiedzy religijnej. Na gruncie metod i form Grzegorz Wielki zachęca do stosowania obrazowości i pogłębłości, ale przede wszystkim takich środków, które będą dostosowywaniem się katechety do słuchacza, a nie odwrotnie. Wymagania te, choć wygórowane, wyznaczają wciąż kierunek pracy i formacji współczesnych katechetów – tak duchownych, jak i świeckich. Szukając zatem dróg kształcenia i wychowywania obecnych i przyszłych głosicieli Słowa Bożego, należy nie tylko bazować na współczesnych badaniach i analizach, ale także sięgać do bogatej tradycji Kościoła w tej kwestii. Otwartym pozostaje zagadnienie implementacji wskazań Grzegorza Wielkiego w codziennej praktyce życia i formacji katechetów.

Streszczenie

Grzegorz Wielki i jego dzieło *Księga Reguły Pasterskiej* przez wieki formowały głosicieli Słowa Bożego. Otwarta pozostaje kwestia czy dzieło sprzed czternastu wieków niesie ze sobą nadal aktualne treści formacyjne. W przeprowadzonej analizie wykazano, że *święty papież* wymaga od osób podejmujących posługę słowa osobistego świadectwa życia, jego pokornej postawy, umiejętności komunikacyjnych oraz zdolności pedagogicznych i psychologicznych. Ponadto sam prezentując rozległą znajomość Bożego Objawienia, w tym szczególnie Pisma Świętego i Tradycji Kościoła zapisanej u Ojców, oczekuje tego od innych podejmujących tę posługę. Na gruncie metod i form Grzegorz Wielki zachęca do stosowania obrazowości i pogłębłości, ale przede wszystkim takich środków, które będą dostosowywaniem się katechety do słuchacza, a nie odwrotnie. Ponadto zwraca uwagę na dużą odpowiedzialność, jaką podejmuje posługujący, i wskazuje na możliwe konsekwencje włącznie z groźącym potępieniem za zaniedbanie posługi prowadzenia dusz. Wskazania zawarte w *Księdze Reguły Pasterskiej* Grzegorza Wielkiego są wciąż aktualne, co wykazało zestawienie ich ze współczesnymi wskazaniami papieży i refleksją teologii pastoralnej. Otwartym pozostaje implementacja tych wskazań we współczesnej formacji katechetów.

Słowa kluczowe: Grzegorz Wielki, ewangelizacja, katecheza, formacja katechetów.

THE TOPICALITY OF ST. GREGORY THE GREAT IN THE MINISTRY OF THE WORD FOR CLERGY AND LAY CATECHISTS IN THE CONTEXT IN THE *BOOK OF THE PASTORAL RULE*

Summary

Gregory the Great and his work *The Book of the Pastoral Rule* for centuries formed preachers of the Word of God. It remains an open question whether the work fourteen centuries ago still carries current formative content. The analysis showed that the Holy Pope requires people undertaking the ministry to have a word of personal testimony of life, humble attitude, communication skills as well as pedagogical and psychological abilities. In addition, by presenting the extensive knowledge of Divine Revelation, and in particular the Holy Scriptures and Church Tradition recorded at the Fathers, he expects this from others who undertake this ministry. On the basis of methods and forms, Gregory the Great encourages the use of imagery and visuality, but above all such measures that will be the catechist's adaptation to the listener, and not vice versa. In addition, he draws attention to the great responsibility that the minister takes and points to possible consequences, including the threat of condemnation for neglecting the ministry of leading souls. The indications contained in the book of Gregory the *Great's Pastoral Rule* are still valid, as demonstrated by their comparison with the contemporary indications of popes and the reflection of pastoral theology. The implementation of these guidelines in the contemporary formation of catechists remains open.

Keywords: Gregory the Great, evangelization, catechesis, formation of catechists.

Bibliografia

- Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska „Verbum domini”*, 2010.
- Davies N., *Europa*, Kraków 2004.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, 2013.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, 2018.
- Franciszek, *Orędzie na Wielki Post 2018 roku*, OR 2(400): 2018, s. 8, nr 2.
- Grzegorz Wielki, *Księga Reguły Pasterskiej*, tł. Ewa Szwarcenberg-Czarny, ŻM 30, Kraków 2008.
- Kołosowski T., *Pasterz pasterzy. Papież Grzegorz Wielki i jego Księga Reguły Pasterskiej*, w: „Seminare”, t. 29, 2011, s. 249-260.
- Kudęłka M., „System parafialnych komórek ewangelizacyjnych” jako propozycja dla duszpasterstwa, „Teologia Praktyczna”, t. 9 (2008).
- Kraszewski J., *Katechizować, ale jak?*, Płock 1995.
- Mąkosza P., *Kompetencje ewangelizatorów fundamentem nowej Ewangelizacji*, w: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*, red. P. Mąkosza, Rzeszów 2013, s. 193-202.
- Paweł VI, *Adhortacja Evangelii nuntiandi*, 1975.
- Polak M., *Formacja kapłanów i animatorów do duszpasterstwa młodzieży*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych przemian*, red. P. Ochotny, M.J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018.

- Ryś G., *Dwa oblicza polskiej religijności ludowej w średniowieczu*, w: *Jeden, Święty, Powszechny, Apostolski. Spotkanie z historią Kościoła*, Kraków 2016.
- Ryś G., Św. Benedykt – patron chrześcijan w Europie, w: *Jeden, Święty, Powszechny, Apostolski. Spotkanie z historią Kościoła*, Kraków 2016.
- Starowieyski M., *Wstęp*, w: *Księga Reguły Pasterskiej*, ŻM 30, Kraków 2008, s. 7-38.
- Vetulani J., Strzelczyk G., *Ćwiczenia duszy, rozciąganie mózgu. Rozmawiają Jerzy Vetulani i ks. Grzegorz Strzelczyk*, red. M. Jędrzejak, Kraków 2016.
- Wołkiewicz A., *Główne idee polskich programów katechetycznych*, Kraków 2018.
- Zellma A., *Konflikty młodzieżowe i próba ich rozwiązywania na katechezie*, w: *Katecheza młodzieży*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2003.

O autorze

ks. Grzegorz Jerzy ZAKRZEWSKI – ksiądz diecezji płockiej, doktor katechetyki KUL, absolwent studium poradnictwa psychologicznego SPCh, Ogólnopolskiej Szkoły Ewangelizatorów i Szkoły dla Spowiedników, pracownik Wydziału Katechetycznego Kurii Diecezjalnej Płockiej, wykładowca katechetyki w WSD w Płocku, ewangelizator, rekolekcjonista, duszpasterz młodzieży.